

OSNOVNA ŠOLA CERKVENJAK – SV. ANDRAŽ
Cerkvenjak 34, CERKVENJAK

KLAVIR

Zdenka Bradač

Cerkvenjak 2005

1	KAZALO
2	UVOD
3	PREDHODNIKI DANAŠNJEGA KLAVIRJA
2.1	KLAVIKORD
2.2	VIRGINAL
2.3	ŠPINET
2.4	ČEMBALO
4	ZGRADBA IN DELOVANJE KLAVIRJA
5	KLAVIR V 20. STOLETJU
5.1	PIANINO
5.2	AVTOMATIČNI KLAVIR
6	SKLADATELJI KLAVIRSKE GLASBE

» O GLASBI SO ŽE VELIKO GOVORILI,
A MALO POVEDALI.
NASPLOH MENIM, DA BESEDE
NISO DOVOLJ, KAJTI ČE BI BILE,
NE BI USTVARJAL NOBENE
GLASBE VEČ.«

Felix Mendelssohn – Bartholdy

Predstaviti želim priljubljen in dobro razširjen inštrument – klavir. Navdušuje nas njegov zvok, skladbe in skladatelji ter odlični pianisti. Nobeno solistično glasbilo nima takšne moči kot klavir, ki se lahko voljno odziva prstom. Vsak od desetih prstov lahko igra drug ton in vsak ton je lahko tih ali glasen, kar daje klavirju velikanske izrazne možnosti. Zato je zanj mogoče prirediti tako rekoč vsakršno glasbo. Nekoč klavir ni bil takšen kot je danes, ampak se je skozi stoletja spreminjal in izpopolnjeval.

3 PREDHODNIKI DANAŠNJEGA KLAVIRJA

Princip glasbil s tipkami je tak, da so strune pripete v večji ali manjši omarici, ki je obenem zvočni rezormator. Posebne priprave udarijo struno, ki zazveni. V 15. stoletju so strunam dodali tipke. Uporaba tipk za igranje na strune pa je pripeljala do razvoja hišnih glasbil z večjimi izraznimi možnostmi.

Med najstarejše predhodnike spada monokorg, ki je bil priprava za akustične poskuse. Iz tega se je razvil polikord, kateremu so dodali tipke v obliki vzvodov (v srednjem veku). To glasbilo je bilo majhno in so ga nosili obešenega kar čez ramo.

3.1 KLAVIKORD

Klavikordova mehanika je imela na leseni ročici pritrjeno kovinsko ploščico, imenovano tangenta, katera se je ob dvigu tipke – vzvoda – dotaknila strune. Sprva je bilo več tangent za eno struno, saj so se tangente obenem krajšale, kar pomeni, da so tako dosegli različne tone na isti struni. Tak klavikord, ki je zato imel več tipk kot strun, so imenovali vezani klavikord. Šele kasneje so gradili klavikorde, ki so imeli toliko tipk kot strun, se pravi za vsako struno posebno tipko s tangento. Ta mehanika pa je na struno vplivala tudi glede trajanja in značaja tona. Posebno razvita tehnika igranja na klavikord je dopuščala vibracije in daljše vzdržane posamezne tone, kakor jih ni mogla doseči druga mehanika, ki se je med tem razvila, mehanika čambala.

<http://www.hf.uio.no/imt/notter/arkiv/10.html>

Ta poznejša glasbila pa so zaradi svoje uporabnosti in bolj gibčne pa tudi za gradnjo primernejše mahanike, ki je dopuščala veliko zunanjih različkov, postala posebno v 17. in 18. stoletju glavni nosilec glasbil s tipkami, čeprav je klavikord še vedno obstojal v imenitnejših krogih komorne, posebno pa zasebne rabe. Pri mehaniki čembala in njegovih sorodnikih vzdigne tipka posebno prizmatično ploščico, ki nosi gibljiv tulec iz ptičjega (krokarjevega) peresa. Ko tulec trzne ob struno, se oglasi citrast zven, razmeroma slaboten in ne več spremenljiv, ki zvočno takoj upade in izzveni, v nasprotju s klavikordom, kjer je moč vplivati na ton tudi še po prvotnem dotiku s struno. Pač pa je ta čembalska mehanika omogočila živo igro, lahko, veliko virtuoznost, predvsem pa gradnjo različnih primerkov.

3.2 VIRGINAL

Virginal, ki je bil priljubljen v začetku 17. stoletja, je postal izredno pomemben za razvoj klavirske igre (različni, novi inštrumentalni prijemi), za razvoj oblike (variacijske oblike, ki so se opirale ravno na dognanja inštrumentalne tehnike) in za izredno bogato literaturo tistega časa (skladatelj Purcell <http://www.buddybuddy.com/sc-3ct-1.html>).

3.3 ŠPINET

<http://www.hubharp.com/kits/engspin.htm>

Špinet je bil razmeroma majhen vzorec glasbila s čembalsko mehaniko, grajen pa je bil večinoma v obliki majhne omare, tako da ga je bilo moč postavljati, kakor včasih virginal, na mizo.

3.4 ČEMBALO

Seveda pa so graditelji težili tudi za večjimi inštrumenti. Glasbilo, ki je takrat zmagalo, je bil čembalo. Gradili ga niso samo v precejšnjih velikostih, temveč predvsem tudi z dvema manualoma. Dva manuala pa nista toliko različna v dinamiki kakor po karakterju. Različne namestitve tulcev (bliže ali dalje od strun) dajo nekoliko različne zvoke, krajše in daljše, bolj suho in bolj zvočno zveneče. Razen tega so pri teh čembalih namestili registre po vzoru orgel. Ti seveda niso pravi registri, temveč so le zveze. Vežejo spodnji manual z zgornjim in podvajajo zgornje in spodnje oktave. S temi različnimi kombinacijami se da iz čembala zares izvabiti precejšnje barvne razlike, ustrezno zahtevam notnega teksta.

Vendar tedanji glasbeni svet s tem glasbilom ni bil zadovoljen. Iskali so glasbilo s tipkami, ki bi imelo močnejši ton, toda nanj bi se moralo dati vplivati tudi še po začetnem udarcu.

Čembalo kljub svoji starosti še danes uporabljajo za izvajanje baročnih del.

<http://www.zarez.hr/77/images/6.jpg>

4 ZGRADBA IN DELOVANJE KLAVIRJA

Leta 1709 je Bartolommeo Cristofori (<http://www.piano300.org/gallery/begin.htm>) izdelal klavir, pri katerem posredujejo vzvodi med tipko in struno tako, da klavirce na drugem koncu vzvoda prožno udari na struno in obstane pripravljeno pod struno toliko časa, dokler prst popolnoma ne izpusti tipke. Poskusi, da bi ustvarili res dober in uporaben tip takega novega glasbila, ki bi uresničil želje izvajalcev in skladateljev, so trajali skoraj sto let. Mehanika se je vedno izboljševala in graditelji so iznašli veliko tipov, ki so se med seboj razlikovali v podrobnostih.

www.g-trzic.kr.edus.si/prkester/klavir%20velika.gif

Sestavni deli klavirja so: resonančni trup, okvir, strune, mehanika in omara. Sestavljen je iz različnih materialov: smrekovega, bukovega, lipovega in hojinega lesa, ebenovine, slonove kosti, klobučevine, plastike, medenine, železa, jekla, bakra, svineca itd. Vrhunski koncertni klavir lahko šteje več kot 12000 sestavnih delov. Za en sam udarec klavirca po struni je treba zlepit kar 60 delcev.

Klavir ima trikoten resonančni trup, dno je iz velike smrekove plošče. V notranjosti je železen ali jeklen okvir, ki mora prenesti napetost do 20 ton, na katerega so zelo močno napete kovinske strune in prenaša zvočne valove na resonančno dno. To je tudi najobčutljivejši del klavirja. Včasih najdemo tudi dvojno, križajoče se dno in razni klavirski izdelovalci imajo različne postopke, da bi se resonanca čim bolj izkoristila.

Za basovske tone so strune debele, enojne ter ovite z ojačano bakreno žico, za srednje dvojne in tanjše, za sopranske pa so trojne in najtanjše. Napete so tako, da so zgoraj, oziroma spredaj navite na vijake, nato potekajo prek velikega sedla skozi kovinske agrafe čez malo sedlo h kaveljcem, kjer so nepremično pripete. Uглаševanje strun se torej opravlja na zgornjem delu. Danes je v rabi križnostrunski sistem, po katerem potekajo basovske strune prek sopranskih. Mehanika je navzven zastopana s tipkami. Zadaj so tipkini vzvodi in klavirca pripeti na različne načine vezani s tipkami. Tipke so bele za tone diatonične C - durove lestvice, vmesni kromatični toni pa so črne tipke. Po načinu, kako udarjajo klavirca na strune in z ozirom na njihovo zvezo s tipkami, ločimo dve glavni mehaniki: dunajsko in angleško. Prva, starejša in cenejša, je dokaj preprosta: tipkin notranji vzvod vrže klavirce neposredno proti struni in ga po odboju ujame nazaj v nekakšne vilice. Za vsak ponovni ton je treba tipko znova udariti. Pri drugi, novejši in dražji mehaniki, pa posreduje med tipko in klavircem posebej uravnan mehanični sistem vzvodov, ki preoblikuje udarec po katerem ne pade klavirce popolnoma nazaj v prvotno lego, temveč obvisi v pripravljenosti dokler prst docela ne zapusti tipke. Zato se angleška mehanika imenuje tudi repeticijska, kajti klavirce lahko iz pripravljene lege nemudoma doseže struno in s tem zelo olajšano ponavljanje istega tona, ne da bi prst popolnoma odstopil od tipke. Današnji koncertni in tudi večji hišni klavirji imajo to mehaniko, čeprav je občutljivejša in zahteva več pozornosti in nege.

Vsaka struna, razen skrajno visokih, ima svoj dušilec, vsakega pa uravnava desni pedal. Namen dušilca je, da po udarcu klavirca pokrije struno in jo s tem utiša. Za neslišno padanje so prevlečeni s suknom ali klobučevino. Če hočemo, da udarjena struna zveni dlje, moramo stopiti na desni pedal. Ta dvigne dušilce z vseh strun hkrati in tedaj močnejše sozvenijo strune alikvatnih in kombinacijskih tonov. Zato terja ravnanje s pedali poseben študij, kajti treba je trajanje posameznih tonov in akordov smiselno omejiti, da ne nastane iz njih popačen zvok. Poleg tega imajo še levi pedal, ki premakne celo klaviaturo na desno tako, da doseže klavirce le dve ali celo samo eno struno iz zbora strun. Nekateri stari klavirji so imeli še tretji pedal, srednji, ki je dosegel prav posebno utišanje in s tem brenkalu podoben zvok. Tega so moderni klavirji popolnoma opustili. Pač pa imajo ameriški klavirji Steinway nov tretji pedal, ki se imenuje prolongacijski pedal. Z njim lahko izločimo posamezne tone in dosežemo, da zvenijo dlje ne da bi s tem povzročili značilno šumno zvenenje ostalih sozvečnih tonov. Uporaba tega pedala je obetala več in danes ni neogibno potreben, zlasti ker močno podraži inštrument. Klavirska omara je na pogled popolnoma nebitveni del klavirja, v resnici pa zelo važen, ker je od izbire in kvalitete njenih lesenih plasti močno odvisna trajnost inštrumenta. Zlepljena je iz več plasti dobro posušenega in hidravlično stisnjenega lesa, da lahko prenese tudi velike temperaturne razlike.

Po gradnji ločimo dva glavna tipa klavirja: običajni klavir in pianino. Od prvega obstoja več velikosti in sicer:

- koncertni klavir, ki je dolg od 2,35 m do 2,77 m in širok okrog 1,60 m;
- salonski klavir z dolžino 1,75 m do 2,05 m in širino 1,52 m;
- posebna manjša zvrst salonskega klavirja, imenovana »Mignon« z dolžino okrog 1,50 m in širino 1,45 m.

5 KLAVIR V TEM STOLETJU

5.1 PIANINO

Čeprav je logična oblika klavirja vodoravna, je danes razširjen pianino. Njegova prednost je v tem, da potrebuje manj prostora, res pa je njegovo delovanje bolj zapleteno. Do konca 18. stoletja je bil pianino pravzaprav le vodoravni klavir, postavljen navpično. Nekaj zgodnjih modelov se je prijel vzdevek žirafasti klavir. Na začetku 20. stoletja pa so v Philadelphii in na Dunaju vsak zase odkrili manj okorni različici pianina. Manjši klavir je postal tako priljubljen kos pohištva po domovih predstavnikov srednjega razreda, da so ga celo vgrajevali v postelje in mize. Do začetka prve svetovne vojne se je izdelovanje klavirjev močno spremenilo, tovarniško izdelani pianini so bili skoraj pol cenejši od velikih klavirjev, izdelanih ročno. Klavir v obliki pianina je takoj postal dosegljiv veliko več kupcem, bil je glavni vir domačega razvedrila in je dosegel višek razcveta, dokler se nista razširila gramofon in radio. Ker je stal skoraj v vsaki dnevni sobi, je to pomenilo, da nanj lahko igrajo veliko lahkih skladb. Pianino je našel prostor tudi v jazzu, kjer je še zmeraj eno najpomembnejših glasbil.

<http://www.orgel-art-museum.de/claviere/sauter-cura.htm>

5.2 AVTOMATIČNI KLAVIR

Ko je bil klavir na višku priljubljenosti, je bilo več tistih ljudi, ki so ga želeli imeti, kakor tistih, ki so znali nanj igrati. Leta 1920 je bilo 70 % klavirjev, izdelanih v Združenih državah Amerike, avtomatičnih. Bili so bodisi tipa »pianila«, bodisi reproduktivnega tipa, v katerem je bil igralni mehanizem vdolan v klavir. Oba tipa delujeta na istem principu: zapleteno in natančno preluknjan papirnat zvitek se odvija čez valj v katerem so luknje, ki ustrezajo klaviaturi. Kjer se ujemata oba niza lukenj, se podtlak, ki ga ustvarijo pedali, prenaša skozi omrežje cevi in ventilov, ki premikajo lesene »prste«. Glasnost in hitrost izvedbe je mogoče voditi s hitrostjo pritiskanja na pedale in z ročicami, ki se predstavljajo z roko, tako da igralec nemoteno ustvarjalno vpliva na izvedbo. Čeprav so imeli po kavarnah postavljene modele, ki so igrali na kovance, pa repertoar in čar avtomatičnega klavirja nista bila majhna. Vodilni skladatelji so ga jemali dovolj resno, da so pisali glasbo zanj, Tako je Stravinski (<http://www.mlp.cz/cz/hudebni/vyroci.htm>) napisal Etude pour pianola, Hindemith (<http://ublib.buffalo.edu/libraries/units/music/exhibits/perry/hindemith.jpg>)

Zgodovina klavirskih glasbil je izredno pestra in bogata. Zanje je napisana nadvse pomembna glasbena literatura, saj je bila dostikrat odločilna za ustvarjalnost nekaterih obdobij, kot npr. Beethovnovе sonate, Chopinov, Lisztov, Schumannov, Brahmsov in Debussyev klavirski opus. A že v prejšnjih obdobjih je na primer klavikord, pa tudi čembalo, navdihnili skladatelje za neminljiva dela. Klavirska tehnika in literatura sta posebno vzcveteli ob novih, večjih in mogočnejših inštrumentih, ki jih je omogočila nova tehnologija, nove kovinske zlitine (kovinski okvir odpornejši od lesenega), posebno pa natančne raziskave za mehaniko samo in za kvaliteto materiala, ki ga zanj uporabljamo (les, polst, kovinska peresa).

6 SKLADATELJI KLAVIRSKE GLASBE

Klavir ima vodilno vlogo med glasbili zaradi možnosti, da hkrati zaigra tokiko tonov, kolikor je na voljo prstov za igranje. Zato je klavir privlačil številne skladatelje različnih obdobij in so mu zato namenili raznovrstne skladbe. Od zgodnjih sonat J. S. Bacha (<http://www.bachgesellschaft.de/portrait.jpg>) do tako rekoč neizvedljive in neizvajane skladbe Kaikosruja Sorobdžija z naslovom Opus clavicembalisticum.

Med največje skladatelje klavirskih skladb spadajo: Ludwig van Beethoven, Frederic Chopin, Franz Liszt, Robert Schumann, Johannes Brahms in Claude Debussy.

MEJNIKI V KLAVIRSKI LITERATURI

skladatelj	najznamenitejše klavirske skladbe	čas in obdobje
Wolfgang Amadeus Mozart http://img.yupimsn.com/dm/articles/img/mozart.jpg	klavirski koncerti	18. stoletje klasicizem
Ludwig van Beethoven http://www.sha.u-net.com/beethoven.jpg	sonata Appassionata sonata Hammerklavier	18. stoletje klasicizem
Franz Schubert http://www.ksu.edu/music/grafx/schubert.jpg	Popotnik improptuji	19. stoletje romantika
Felix Mendelssohn-Bartoldy http://www.chorusnorthshore.org/images/mendelssohn.gif	Pesmi brez besed	19. stoletje romantika
Frederic Chopin http://www.cl.cam.ac.uk/users/mn200/music/chopin/chopin-bigger.jpg	etude, preludiji, balade	19. stoletje romantika
Robert Schumann http://inkpot.com/classical/people/schumann.jpg	Karneval Simfonične etude	19. stoletje romantika
Franz Liszt http://www.sha.u-net.com/liszt.jpg	Leta romanja, sonate	19. stoletje romantika
Johannes Brahms http://www.classical.net/music/images/composer/b/brahms.jpg	Variacije na Paganinijevo temo	19. stoletje romantika
Modest Petrovič Musorgski http://www.opera.fm.pl/img/composers/58.jpg	Slike z razstave	19. stoletje romantika

Claude Debussy http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/celebrations2002/img/debussy.jpg	preludiji	20. stoletje impresionizem
Aleksander Skrjabin http://www.russisches-musikarchiv.de/images/skrjabin-portrait-01.jpg	sonate	20. stoletje
Maurice Ravel http://inkpot.com/classical/people/ravel.jpg	Zrcala	20. stoletje
Sergej Rahmaninov http://www.vor.ru/culture/Rahmaninov1.jpg	preludiji	20. stoletje
Sergej Prokofjev http://www.klassiekemuziekids.net/images/morepic/prokofjev2.jpg	sonate	20. stoletje
Bela Bartok http://www.wfcr.org/images/bartok.jpg	Mikrokozmos	20. stoletje
Arnold Schonberg http://w3.rz-berlin.mpg.de/cmp/schonberg.jpg	suite	20. stoletje
Aaron Copland http://inkpot.com/classical/people/copland.jpg	variacije	20. stoletje
Olivier Messiaen http://music.pauljames.de/img/messiaen.jpg	Katalog ptičev	20. stoletje
John Cage	skladbe za klavir	20. stoletje
Karlheinz Stock-Hausen	klavirske skladbe I.-XI.	20. stoletje

V tabeli je zajetih samo nekaj najpomembnejših skladateljev in njihovih del. Vsako stoletje prinaša številne nove bolj ali manj uspešne skladatelje klavirske glasbe.